

Glasgow 2015

AVANTGUARDA, POESIA I ARQUITECTURA: MOTS I MAONS DE J.V. FOIX (1893-1987)

Gaspar Jaén i Urban (Universitat d'Alacant)
Marco Lucchini (Politécnico di Milano)

«The 61st Annual Anglo-Catalan Society Conference»,
Glasgow University, Glasgow (United Kingdom), 13/15-11-
2015

ABSTRACT (200 CATALAN WORDS)

Mots i maons es un llibre d'articles de Foix no gaire conegut ni tractat que fou editat el 1971 i reeditat el 1991. S'hi apleguen 32 textos de caràcter periodístic (una barreja d'actualitat i de crítica d'arquitectura) escrits i publicats entre 1930 i 1936. En aquests articles Foix vincula la producció arquitectònica i la producció poètica des d'un punt de mira obertament avantguardista, tot establint una relació de defensa i d'admiració envers Le Corbusier i el GATCPAC. Un interès especial té l'article (12-08-1933) on refereix un viatge que feu a Itàlia i que aprofità per visitar la V Triennial de Milà (1933), on menciona expressament el debat entre racionalisme i decorativisme vigent aleshores, i fa una cita de la "Vil·la-Estudi per a un artista, dels arquitectes Fogini (sic) i Pollini", una obra clarament racionalista, publicada en la revista *AC* l'any següent, que Foix considerà exemplar. A més de citar escrits de Gino Pollini, a la V Triennial, Foix establí contactes amb P. M. Bardi i conegué *Quadrante*, una revista publicada a Milà dirigida per Contempelli i Cardi. Tot plegat Foix desenvolupà en aquest llibre idees avantguardistes on relacionava "poèticament" arquitectura i poesia els anys immediatament anteriors a la guerra d'Espanya, que com és sabut destruï els camins de modernitat que s'havien encetat entre nosaltres amb la Segona República.

-Relliscoses relacions entre "avantguarda" i "feixisme": Marinetti, D'Annunzio (proposat perquè Mussolini li "conferís el títol de poeta oficial del feixisme i que s'encarregués en exclusiva de totes les manifestacions líriques del règim" (GÓMEZ 2010, 59), Terragni i la casa del Fascio de Como, Junoy, Apollinaire i l'amor al militarisme que pagà amb la vida.

-Simpatia de Foix pel feixisme: ell mateix s'ho reconegué a Vallcorba, encara que no en volia parlar. I als articles de *La Publicitat* es veu aquesta atracció amb una gran claredat i insistència (GÓMEZ 2010).

Le pregunté: "así pues, ¿es usted maurrasiano?". Y me respondió: "Lo fui, en efecto. Aunque no siempre. Más tarde me hice fascista" (VALLCORBA 2002, 46).

-“Foixista Feix”, sembla que ironitzava Rovira i Virgili.

-Vallcorba qualifica el feixisme foixià de “[...] más bien circunstancial, brevísimo en el tiempo, empezó alrededor de 1920” i “secundó a su amigo Josep Carbonell en la idea de propagar este ideario a través de una publicación política que se proponía una revolución fascista de tono iberista”.

La revista *Monitor* era dogmàtica i antiliberal i presentava un catalanisme de tall feixista. Tampoc no acceptà incloure el 1924 els seus escrits de lloa al feixisme italià:

“Que me sea permitido confesar previamente mi devoción por la ideología que motivó la fase fascista del movimiento nacionalista italiano” (VALLCORBA 2002, 47-50).

-Debat entre Josep Pla i Foix sobre el feixisme i Mussolini a *La Publicitat* (1922-1924). Referit per Ferrater, Molas, Panyella, etc. (GÓMEZ 2010, 70-75).

-Relació o proximitat amb Gimenez Caballero (GÓMEZ 2010, 104-105).

-Influència expressa i constant de l'escriptor Charles Maurras (1868-1952),

“monàrquic, antirepublicà i antidemocràtic, condemnat a mort el 1945, i indultat, que conreà un classicisme estètic i publicà obres de teoria política, de crítica literària i de poesia” (GEC).

-Considerar les bestieses reaccionàries que li deia Foix a Obiols el 1920 en una sucosa i espontània carta on es fa ressò i valoració de l'assassinat de l'advocat Francesc Layret i Foix (1880-1920) i de la deportació a Maó de Companys i d'un grapat d'anarcosindicalistes, amb l'onada consegüent de vagues:

“Ahir a les sis van matar En Layret en sortint de casa seva. Va caure a terra estirat amb la cama dreta cargolada com aquells conills que els topa la perdigonada a la pota. Al vespre va morir al Dispensari. Avui aquest mati en un vaixell de guerra se n'han endut 30 o 40 sindicalistes a un castell presó de Maó per isolar-los de Barcelona. Entre els deportats hi ha el 'Noi del Sucre' i En Companys. Abans d'ahir van matar En Canela que era com una mena de sergent del batalló vermell de Gràcia i després un altre anarquista que li deien el Bort i que era de molt mala bava. Els que han dut cap a Maó tots havien d'esser assassinats com En Layret i la vintena de sindicalistes que, ara l'un, ara l'altre, han anat caient de panxa enlaire i fent-se enterrar pel civil. Mai no hi havia haguts tants d'enterraments civils com ara” (PONSATI 1994, 159).

-Vallcorba diu que el 1933, a *La Publicitat*, en la ressenya d'un llibre del catòlic alemany Otto Neumann, ja deia que “el fascismo está hecho de cobardía” i en articles posteriors a la mateixa revista, replegats pel mateix Foix a *Els lloms transparents* (FOIX 1969), ja se situa en la defensa de “la primacia absoluta del hombre ante la negación del individuo por los fascistas nacionales y los proletarios de Estado” i en el terreny del “horror por todos los totalitarismos y las dictaduras de cualquier género” (VALLCORBA 2002, 50); tot políticament correcte d'allò més després de 1945.

-Els seus exegetes han volgut mostrar Foix com algú políticament correcte, com qui ha de netejar-li al cara al geni, però amb uns raonaments prou deixatats, encara que provinents d'una extensa tesi doctoral i d'un profund estudi i replega de dades, però escassament interpretades i no gaire ben escrit: redundàncies i llocs comuns, negació de

l'evidència documental i lectures esbiaixades (GÓMEZ 2008; GÓMEZ 2010).

-Té interès l'opinió de Fuster sobre el *feixisme* de Foix:

“ell insinuà la primera participació indígena en les simpaties pel feixisme, detall, sens dubte –jutjat a posteriori- poc falaguer, però que denota la hipersensibilitat de l'escriptor davant les més diverses «inquietuds» del seu temps... «Avantguardista», a la seva manera, en definitiva” (FUSTER 1971, 234).

-Val a dir, un interès pel feixisme com l'interès que mostrava per l'aeronàutica i pel tennis, per allò que era modern i nou... i bell!

-¿Quins motius hi hagué per a no haver d'exiliar-se el 1939? ¿Fou prou la seua simpatia pel feixisme per no haver d'anar-se'n quan les tropes franquistes entraren a Barcelona?. ¿A què és degut el silenci de Foix just en esclatar la guerra, a partir de juliol del 1936?. ¿Potser influí la relació amb Junoy, que es passà als nacionals o Giménez Caballero? ¿Potser també l'ambigu llibre nacionalista *Revolució catalanista* (1934), escrit amb Josep Carbonell, “síntesi de l'ideari catalanista divertidament reaccionari” segons Fuster (FUSTER 1971, 233) i lloc on “las propuestas políticas de los dos amigos tomaron forma de libro”? (VALLCORBA 2002, 47).

-Segons Vallcorba, després de la guerra no semblà interessat en trobar-se amb els grups que a Barcelona volien mantenir una vida cultural activa (en català) i portà una vida social més bé escassa. Més endavant diu que organitzava reunions a ca seva els diumenges a la tarda (VALLCORBA 2002, 26). Sembla que no hi ha cap notícia de cap aparició pública de Foix fins l'auto publicació de *Sol i de dol* (1947).

-Tanmateix, l'activitat catalana de Foix era un fet, com quedà registrat repetidament al interessant i sentit diari de Maurici Serrahima. Així, el 03-10-1940, quatre setmanes després d'haver tornat (Serrahima) de l'exili, Foix ja el convidà, amb Carme, la dona (de Serrahima), a sopar a casa seva (de Foix), a Sarrià:

“fora de la família immediata, ha estat el primer a manifestar-me així la satisfacció per la meua tornada. Quadres i llibres que em fan reviure l'ambient d'avantguarda d'abans de la guerra, en un aspecte sobri i gairebé auster” (SERRAHIMA 1972, 25-26).

Dos mesos després Serrahima deixà escrit al diari que havia demanat a Foix ajut per a trobar feina en alguna editorial (SERRAHIMA 1972, 41). El 03-07-1941 registrà una “llarga conversa” amb Foix sobre literatura:

“diu moltes coses interessants. Sembla que deixa poc o molt de banda aquella mena de *surrealisme* dels poemes en prosa d'abans –escrits, això sí, en un llenguatge admirable-; em parla de sonets i de poemes de formes més clàssiques” (SERRAHIMA 1972, 71. Cursiva de l'autor).

També el 20-12-1942 Foix llegí sonets a “Amics de la Poesia” un dels grups clandestins que mantenien mínimament viva i activa la cultura catalana, uns sonets inèdits que impressionaren Serrahima en estar escrits

“a la manera clàssica –més Ausiàs March que no pas Petrarca- amb un domini excepcional i personal de l'idioma, i una

gran intensitat expressiva” (SERRAHIMA 1972, 118).

Quan Serrahima complí quaranta-tres anys, a la confiteria de Foix li feren

“un dolç de pa de pessic i xocolata, en el qual en Foix, amb gran simpatia, havia dibuixat un «43» amb mantega i nata” (SERRAHIMA 1972, 212).

-Segons Manent, Foix

“parlava del «subhome» que el 1936 va sortir de sota terra, com en tots els períodes revolucionaris, i es feu l'amo del carrer”.

També advertia que no hi podia haver gaire diferència entre els dos bàndols en lluita i

“la comparava a un formatge dient que, si l'obriu pel mig, una part no us sortirà d'Holanda i l'altra de Gruyère!” (MANENT 1988, 174).

-Si comparem l'actitud reclosa de Foix amb la d'altres escriptors que blasmaron del català i foren homes del règim, el seu tancament a ca seva i a les confiteries, sense separar-se del català com a llengua d'expressió i sense escriure en castellà, la seva fidelitat a la llengua, encara era signe d'honorabilitat.

-Presència constant de Foix en tot tipus de referències de la cultura de la Segona República (i per suposat, de la avantguarda literària del segle XX). Suposà un altre enllaç entre l'abans i el després de la guerra. La seva és una poesia que ha estat qualificada d'arrel surrealista o avantguardista (encara que es una adscripció rebutjada pels molts estudiosos i matisada per tothom). Pot ser siga millor parlar-ne d'una base onírica o de “tints onírics”.

-Però no entrarem aquí en la consideració de la seua obra poètica.

-Pel que fa al treball periodístic, segons Vallcorba, molts dels articles de Foix mostren un aspecte divulgatiu en català de l'alta cultura europea:

“un esforç titànic per donar a conèixer, des de les pàgines de la premsa en llengua catalana, els moviments artístics, socials i literaris que es produïen a Europa –especialment a França i a Itàlia [Foix llegia el francès i l'italià i era un devorador de publicacions periòdiques], i esdevingué així un pont i un divulgador de primer ordre entre l'avantguarda europea del moment i aquella Catalunya que a penes iniciava un renaixement literari que anava més enllà d'una recuperació purament romàntica” (VALLCORBA 2002, 18).

-Absolutament precoç, malgrat el tardà reconeixement. El 1905, als dotze anys, ja envià textos de creació literària a la revista infantil *Patufet*. El 1906 pegava pel carrer cartells de propaganda del Primer Congrés de la Llengua Catalana. El 1908 li escrivia sonets “en un to vagament trobadoresc” a una veïna que semblava eludir-lo: “Gens no em desplaui el teu posat esquiu” (VALLCORBA 2002, 33).

-Interès per la tipografia (son pare li regalà una fundició tipogràfica). Relació especialment intensa i extensa al llarg de tota la seva vida amb pintors “moderns” i amb el món de les arts plàstiques. Formava part del grup de poetes, de crítics i d'artistes d'avantguarda que escrivien la revista *L'amic de les Arts*. Al darrer número (abril 1929), ideat per Dalí i Buñuel, contribuï Foix.

-Foix col·laborà amb un article curt sobre dadaisme (“amb il·lustracions de Duchamp, Picabia, Max Ernst i poemes de Jean Arp”) al número 179 de la revista trimestral *D’ací i d’allà* (desembre 1934, número extraordinari dedicat “a l’exaltació de l’art modern” i dirigit pel GATCPAC i per Amics de l’Art Nou, ADLAN, agrupació fundada per Joan Prats i Josep Lluís Sert el 1932) que Tàpies (1923-2012) trobà “sent un nen” i amb el qual feu les beceroles artístiques i teòriques, segons ha explicat el mateix Tàpies en diversos escrits. En aquell número hi participaven Miró (que hi feu la portada), Picasso, Matisse, Derain, Léger, Brancusi, Kandinsky, Dalí, Braque, etc. També hi havia cinc articles curts de Sert (només un de signat) escrits a la manera de proclama que Le Corbusier ensenyà als moderns i que els del GATCPAC copiaven a la revista *AC*. Es titulaven “L’arquitectura del segle XIX”, “Cap a una arquitectura”, “Arquitectura sense ‘estil’ i sense ‘arquitecte’”, “Gratacels” i “Arquitectura-urbanisme. Funció social”. Anaven acompanyats d’enormes fotografies a tota plana, del mateix estil visual que Philip Johnson i Henry-Russell Hitchcock havien popularitzat el 1932 des del MoMA de Nova York i que a Barcelona havia difós a bastament la revista *AC*, *Documents d’Activitat Contemporània* (1931-1937). Aquesta era justament l’arquitectura racionalista que Foix defensava en els seus escrits contemporanis a *La Publicitat*.

-Els primers poemes en revistes aparegueren el 1918: publicats a *Trossos* i *La Revista*, amb nota introductòria de Joaquim Folguera. Les primeres edicions de *Gertrudis* (1927) i de *KRTU* (1932) foren editats per “L’Amic de les Arts. Gasetta de Sitges”, amb un dibuix de Joan Miró a cadascun. Segons Gimferrer aquests dos llibres assenyalaren “el moment de màxima convergència amb les preocupacions pictòriques de Miró i del primer Dalí” (GIMFERRER 1974b, 13). I encara insisteix: “abans que a cap altre nom ens caldrà recórrer al de Miró si volem trobar un paral·lel a la seva aventura estètica [de Foix] entre els artistes de la seva lleva” (GIMFERRER 1974b, 26). També un dibuix de Miró, hipotètic retrat de la verdadera Gertrudis, es publicà al darrer llibre de poemes *Cròniques de l’ultrason* (1985). Primera edició de *Sol i de dol* (1947), amb un dibuix de Josep Obiols. Primera edició de *Copia d’una lletra tramesa a NA Madrona Puignau de Palau ça Verdura* (Edicions “Dau al Set”, 1951) amb dibuixos de Tàpies. Amb dibuixos de Tàpies també la primera edició d’*On he deixat les claus* (L’Amic de les Arts, 1953). I un dibuix de Dalí il·lustrava el primer poema nadalenc de 1948. Un poema titulat “A Joan Miró”, datat en octubre de 1918, tanca *Desa aquests llibres al calaix de baix*. Foix, per la seua banda, inclogué poemes de presentació de Dalí i de Miró en *KRTU*.

-Relació amb pintors per a fer llibres d’artista explicada per Eva Figueras en un article recent ben documentat (FIGUERAS 2015). Generació de postguerra amb els que treballa d’una forma continuada: Joan Brossa, Antoni Tàpies, Joan Ponç, Modest Cuixart, Frederic Amat.

-Obres que tenia a ca seva i a Port de la Selva: un tapís de Miró (titulat *Victoria Gili*), el dibuix de Miró que Foix tenia com el ver retrat de Gertrudis, un oli de Joaquim Sunyer, un gerro de Llorens Artigas, un quadre de Torres-Garcia (titulat *Escena de l’Arcàdia*), un oli de Josep Obiols (titulat *Mediterrània*) (MANENT 1988, 175; VALLCORBA 2002, 30).

-Els viatges de Foix foren escassos i comptats. Vallcorba en dona notícia d’un a Dubrovnik (nom eslau: la Ragusa llatina, que es com Foix anomena la ciutat) el 1933,

amb la dona, per assistir a una trobada del PEN Club i diu que, a la tornada, visità “un parell de dies” Venècia i Milà, on es feia la V Triennial i que motivà l’article “L’esforç d’alguns arquitectes” datat el 12-08-1933 (VALLCORBA 2002, 16). Carme Arnau coincideix amb Vallcorba. Gimferrer en diu “Congrés” i el situa a Ljubljana (GIMFERRER 1974b, 22). Segons la web del Pen Club es tractava d’un dels congressos internacionals anuals del PEN (concretament l’XIé, on s’aprovà que el XIIIé es faria a Barcelona el 1935). Gimferrer també assenyala una recreació d’aquest congrés al “poema vint-i-sete” del llibre *On he deixat les claus...* que no existeix a *Obres Completes*, on el llibre consta només de vint-i-dos poemes (n’hi ha sis de suprimits per incorporació a *Onze Nadals...*). Hi ha en aquesta edició, el poema quart, “D’on vinc, ni se”, del mateix llibre, signat a “Trieste, abril de 1933”. També el poema vint-i-unè del mateix llibre “Els savis i els poetes, etc.” està signat a “Ljubljana, maig de 1933”. No entrarem a considerar-los.

Si la datació d’aquests dos poemes es correcta, el viatge degué ser llarg, (sembla que, com a mínim, entre abril i juliol), encara que Gómez, parlant-ne com de passada, situa el viatge de Foix a Ragusa (diu Dubrovnik) tan sols durant la primera quinzena de juliol, període durant el qual diu que no aparegué la secció “Itineraris” a *La Publicitat* (GÓMEZ 2010, 289).

Tanmateix el mateix Gómez cita un “Itineraris” del 17-06-1933 d’on es dedueix que Foix ja havia visitat la Triennial:

“Darrerament, a la ‘Triennale de Milano’ hem pogut ésser testimonis dels resultats que, en les realitzacions plàstiques de l’arquitectura a la decoració a l’orfebreria, dona la dèria d’un ‘gust nacional’, d’una ‘art original’ o d’una ‘concepció feixista’. Tristos resultats que han merescut una censura gairebé unànime. En canvi, amb llur anti-tipisme han atès un resultat potser no volgut o, almenys, previst per pocs: l’adopció d’allò que, en els corrents estètics d’avui, es positivament universal” (GÓMEZ 2010, 324).

Referències del mateix Foix a aquest viatge a Itàlia: el 05-06-1933 escrigué una postal a Obiols des de Florència:

“Acabem d’arribar a Florència [ell i la dona, Victòria Gili i Serra, amb qui s’havia casat el juliol del 1931] No em sé moure de la piazza della Segnorìa (sic). És un seguit d’admiracions. Però cansa, cansa molt i cal viure-hi un mes. Records als teus. Josep Foix” (PONSATI 1994, 263).

-*Els lloms transparents*: “la presència dels escriptors alemanys exiliats a les reunions del PEN Club, a Ragusa, agitava i amoixava, al voltant de Wells, personatges de tragèdia” (22-05-1935. FOIX 1969, 71).

-*Ibidem*, “No és pas estrany el plet croat-serbo-eslovè. M’ha estat possible de recórrer el país i de parlar llargament amb eslovens i croats prou coneixedors de llur pròpia exigència patriòtica” (14-11-1934. FOIX 1969, 107).

-*Ibidem*: “Tot just fa un any i mig que a la mateixa Itàlia, a Venècia, vaig ésser confident de dos milicians, generosos en llur joventut, lleials exteriorment al partit oficial...” (04-12-1934. FOIX 1969, 116).

-*Mots i maons o a cascú el seu* comprèn 32 articles sobre arquitectura publicats, gairebé tots, al diari *La Publicitat*, de 1933 a 1936. Foix dedicà el llibre “als amics de GATCPAC i als vells companys d’ADLAN”.

-És significatiu de la importància que Foix li donava el fet que aquest llibre amb articles periodístics sobre arquitectura fos elaborat pel mateix Foix (un dels dos que preparà ell mateix), ja que això vol dir que els considerava de “una importància major que la merament circumstancial” (VALLCORBA 2002, 18).

-¿Quin es el contingut de *Mots i maons?*: elogi del racionalisme (o funcionalisme o avantguarda o Moviment Modern: esvaïment semàntic dels termes; “moviment literari i artístic d’avançada” diu Foix: GÓMEZ 2010, 130), simpatia pel GATCPAC i consideració de Le Corbusier com a model de la nova arquitectura-urbanisme que s’explica i es defensa al llibre. Caràcter periodístic dels escrits, no literari, ni programàtic. Interès divulgatiu no exempt d’una intenció d’apostolat o de catequesi. Un collage molt pròxim a la revista *AC* del GATCPAC, del mateix tipus que s’ha proposat per a llegir la resta d’articles periodístics sobre política i art o fins i tot els mateixes poemes. Idea de fragmentació i d’unitat a la vegada assenyalada per molts crítics, com Molas i Teixidor (GÓMEZ 2010, 129).

-Quan els estudiosos se n’han referit sembla que no han comprès el significat del llibre (crítics literaris poc versats en història i crítica arquitectònica): han fet una mera descripció no valorativa ni explicativa (GÓMEZ 2010, 359-363), o han proposat que Foix feia servir els mots com l’arquitecte els maons (GAVAGNIN 1993, citat a GÓMEZ 2010, 93-94) o li han atribuït unes reivindicacions antiporcioalistes fora de lloc i jo diria que excessives:

“el desgavell urbanístic, arquitectònic i especulatiu de la Barcelona de Porcioles dels anys seixantes es el que va portà Foix a recuperar els seus textos dels anys trenta” (GUERRERO 1996 citat a GÓMEZ 2010, 85).

Miralles destacà la idea d’ordre, equivalent a la perfecció:

“ordre i esperit son conceptes basics per a les generacions noucentistes [...] el llibre no desenvolupa només l’esmentat paral·lel entre arquitecte i poeta sinó que continua en el seu títol amb una disjuntiva explicativa, “o a cascú el seu”, o sigui, la tradicional definició del Dret com «absolut immutable», el *suum cuique* de la doctrina romana, base de la concepció tradicional catalana del just”(MIRALLES 1993, 13-17).

Ni tan sols s’ha parat esment en les errades dels noms dels arquitectes italians citats per Foix, com ara Figini (no Fogini) i Bardi (no Cardi).

-Divisió o separació ja des del títol entre arquitectura i poesia: “cascú el seu” i establiment de diferències divertides entre tots dos oficis.

-Foix reproduïx la visió mediterrànica de l’arquitectura proposada pel Moviment Modern: trobariem paral·lels en la poesia de Foix, sobre tot pel que fa a la “voluntat d’articular una estructura constructiva a les obres artístiques i literàries” (VALLCORBA 2002, 38) i també pel que fa a l’ordre:

“La construcción debía estar siempre en la base de toda realización literaria que mereciera su estima, en sintonía con su

preocupación por una Ciudad de Barcelona arquitectónicamente ordenada y moderna” (VALLCORBA 2002, 112).

-A *Els lloms transparents* (FOIX 1969, 94-96), Foix inclou un article del 1932, «Pistolers a casa la Ciutat», on critica durament l’arquitectura i l’urbanisme barceloní portats endavant per aquest pistolers ocults:

“...Barcelona és, més que mai, sota els uns com sota els altres, una befa permanent, des del punt de vista urbanístic, a tots els principis estètics, clàssics o romàntics, a totes les escoles arquitectòniques d’avantguarda o de rereguarda, a totes les tendències racionalistes o idealistes.”

(no sabem quins eren els exemples concrets de tant despropòsit, encara que sembla tractar-se de l’estretament sistemàtic de l’amplària dels carrers).

-A la segona secció de *Sol i de dol*, que té per nucli conductor el difícil equilibri entre aventura i harmonia, entre serenitat i exploració, entre recerca i classicisme, tant en el terreny artístic com en el terreny moral (GIMFERRER 1974b, 11), el poeta es vol alhora filòsof i arquitecte.

-Sense poder aturar-nos ara en la presència de l’arquitectura i la ciutat en l’obra de creació de Foix, interessant d’allò més, advertim, com a imatge destacada, les “ciutats funcionals escandinaves” que situa com a exemple de canvi, de paisatge transmutat, potser de buidor, de fredor i també de desfeta, en relació amb la guerra civil espanyola, dins el llarg títol del poema I, datat en setembre del 1936, del llibre *Les irrealis omegues*.

-I també la referència a la feina dels arquitectes (heroica i miserable a la vegada) continguda en la forma nostàlgica i divertida carta de 1962 adreçada a Joan Salvat i Papasseit publicada en *Serra d’Or*, quan Foix tenia ja quasi setanta anys (i en viuria quasi vint-i-cinc més!) i Salvat en feia ja quasi quaranta que havia mort:

“Els arquitectes, als quals tu i jo ens referíem de tant en tant, despresos de les defallències del nou-cents, alliberen els materials i creen formes robustes i airejades on el permanent i el nou s’ajusten amb ostensible originalitat; ja alguns urbanistes agosarats projecten la ciutat de l’esdevenidor amb gallejants estructures airejades amb aigües, flors i llum. Potser aconseguiran, si l’excés no els tempta, de fer vivent les imatges que els poetes esbossaven al fosc de la muralla. Tot, en bé o en mal, va més enllà del projecte; però no ens n’adonem. Bé cal que et digui també que d’altres constructors, gasius, d’una sola estança de les teves, que tu creies poca, en fan quatre habitacles maltusians i antiestereofònics, que lloguen o venen a preus que et farien persignar, si gosava dir-te’ls. El bé i el mal, la bellesa i la lletjor, la llarguesa i la cobdícia, s’enfaristolten, s’encaren i es lleven la faixa”.

¿Què es troba Foix a la Triennial de Milà?. Es refereix al debat entre racionalisme i decorativisme vigent aleshores, i fa una cita de la “Vil·la-Estudi per a un artista, dels arquitectes Fogini (sic, és Figini) i Pollini”, una obra clarament racionalista que Foix considerà exemplar. També, a més de citar escrits de Gino Pollini, diu que establí

contactes amb P. M. Bardi i conegué *Quadrante*, una revista publicada a Milà dirigida per Contempelli i Cardi (sic, és Bardi).

Considerem una mica aquestes referències:

La revista *Quadrante* (1933-1936) estava dirigida conjuntament per Pietro Maria Bardi (1900-1999) i Massimo Bontempelli (1878-1960). Bardi estava molt compromès amb el feixisme italià, fins el punt d'haver-se d'exiliar a Brasil després de la Segona Guerra Mundial, essent l'espòs de la cèlebre arquitecta brasilera activa a Sao Paulo, Lina Bo, que és coneguda amb el cognom del marit, Lina Bo Bardi. *Quadrante* nasqué com a resultat de la confluència dels interessos entre els germans Ghiringhelli, promotors artístics, i diversos intel·lectuals i artistes d'avantguarda, en particular el celeberrim arquitecte Giuseppe Terragni. Els Ghiringhelli havien obert el 1930 una galeria d'art nomenada "il Milione" (títol de la cèlebre obra de Marco Polo) enfront de l'Acadèmia de Brera a Milà, valent-se de la col·laboració de Persico, un altre significatiu arquitecte avantguardista milanès mort a la guerra, amb la intenció de constituir un centre cultural que acollís totes les manifestacions artístiques d'avantguarda. El mateix Terragni, amb un escrit de to bel·ligerant (val a dir, típicament avantguardista) escrivia el 1932:

"em trobe amb uns amics de Como i de Milà treballant intensament en la constitució d'una revista de lluita que haurà de representar i reunir totes les forces sanes i experimentades dels esquadrists de la nova arquitectura, pintura, escultura, literatura..." (carta de Terragni a C. Belli del 04-12-1932, conservada en el Fons Carlo Belli, MART, Reg. 50, Cart. 290; traducció nostra).

La trajectòria de la revista es caracteritzà inicialment pel contrast tant de la línia editorial com per profundes divergències polítiques, ja que si d'una banda Terragni i Bardi recolzaven abrandadament la inclusió en la revista d'altres arts, a més de l'arquitectura, i s'havien adherit sense dubtar-ho al feixisme, Luigi Figini, Gino Pollini i Piero Bottoni defensaven el tractament exclusiu de l'arquitectura i es trobaven molt malament disposats en relació al feixisme. Finalment, el programa de arquitectura fou subscrit per Bottoni, Cereghini, Figini, Pollini, Griffini, Lingeri i el grup BBPR, que s'havia acabat de formar. Terragni no el va subscriure per una momentània diferència de criteri en relació a l'ingrés de Baldassarri en la revista.

Quadrante s'adreçava als "intel·lectuals d'esquerra" del règim feixista i assumia un comportament radical (per la qual cosa es reivindicava la relació genealògica amb el Gruppo 7, format el 1926 com unió d'estudians de l'Escola Superior d'Arquitectura del Politècnic de Milà), una filiació que es concretava en l'atenció extrema a l'expressió arquitectònica netament racionalista, com ara Le Corbusier o Mies Van der Rohe, per no dir els edificis del mateix Terragni. *Quadrante* promovia també uns interessos en relació amb el món mediterrani mercè a la recerca de les arrels mediterrànies de l'arquitectura moderna, la qual cosa es concretava en una estreta relació amb el GATCPAC (de qui es publicà en el número 13 el projecte per a la sistematització del front marítim de Barcelona) i també en la crònica completa dels treballs del IV Congrés del CIRPAC a bord del vaixell Patris en la mar Egea (1933) que foren seguits pel mateix Bardi.

Per la seua banda, la V Triennial de Milà es desenvolupà entre maig i setembre del 1933 i formà part del ferment de l'activitat que portà a Milà al desenvolupament

de l'arquitectura racionalista mitjançant un esforç que tendia a promoure el projecte modern tant a través de les revistes com mitjançant les exposicions.

En la V Triennial la part més extensa de l'exposició es trobava destinada a una "Mostra de l'habitatge", ço és un conjunt de cases aïllades construïdes enmig del parc, on es donava una gran importància a la relació espai intern – espai extern. A diferència de la "casa elèctrica" de Figini i Pollini exposada en la triennial anterior, celebrada a Monza el 1930, on el tema rellevant era la tecnologia, en la V Triennial l'atenció s'enfocava cap a la "mediterraneïtat". D'altra banda, ja el 1928, Gio Ponti en la revista *Domus* s'havia referit a les cases de Pompeia, i havia individualitzat un punt de contacte entre l'antic i el modern, exactament en la relació entre espai intern i espai extern. També Piero Bottoni havia treballat en un projecte de una "casa llatina".

Entre les realitzacions més cèlebres de la V Triennial es troben la "Casa vora el llac per a un artista" de Terragni i la "Vil·la-Estudi per a un artista" de Figini i Pollini, esmentada per Foix i publicada a la revista *AC* (núm. 13, gener-març 1934, pp. 36-37). Aquesta vil·la estudi, de una sola altura, s'organitzava en una planta inscrita en un rectangle auri: l'organització de l'espai en planta segueix una figura en H que té com a centre el menjador i l'estar i com a braços dormitori, estudi, despatx i espais de servei. El sistema estructural a base de primers pilars metàl·lics de secció quadrada segueix una retícula regular que influeix, òbviament, en la modulació de l'espai. Els pilars se separen dels tancaments en bona part de l'edifici, una solució que assumeix el paper de manifest de l'arquitectura racionalista. La casa inclou dos grans patis compresos entre els braços de la H que tenen com a referència l'impluvi de l'antiga casa pompeiana. S'han advertit afinitats evidents entre aquesta obra i el pavelló de Mies a Barcelona, tant en l'organització de la espacialitat general com en l'ús d'obres d'art (en particular el cavaller de Fausto Melotti i una figura de Lucio Fontana) per a construir fons de perspectiva. Tanmateix, contràriament al pavelló de Barcelona, aquesta casa se'ns mostra introvertida, ja que el volum està format per una massa murària enlluïda i perforada per finestres apaïssades. Amb tot es obvi que no hi ha cap concessió al decorativisme de matriu noucentista: les formes dels volums són nítides i sòbries i els materials es tracten per a semblar allò que veritablement són. A aquest efecte netament modern contribueixen els mobles construïts en tub cromat, fusta lacada i vidre que configuren un ambient intern els valors figuratius del qual són complementaris de l'arquitectura, val a dir que el mateix mobiliari no tindria sentit disposat en una casa caracteritzada per la presència de la decoració.

BIBLIOGRAFIA

-ALTAIÓ, Vicenç (2011): *Un sereno en el cementeri de l'art*, Barcelona, Associació Joan Pons, 356 pp. "Un dels clònics sense alè", al dir de Vallcorba (VALLCORBA 2002, 119)?.

-AUTORS DIVERSOS (2013): *Tàpies des de l'interior (Catàleg de l'exposició homònima)*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya – Fundació Antoni Tàpies, 232 pp.

-CARBONELL, Manuel (1985); «Introducció», dins J. V. Foix: *Obres completes, 3. Articles i assaigs polítics*, «Clàssics catalans del segle XX», Barcelona, Edicions 62, 394 pp., pp. 5-15.

-DE SIMONE, Rosario (2011): *Il razionalismo nell'architettura italiana del primo Novecento*, Roma-Bari, Laterza, 292 p., pp. 133-139.

- FIGUERAS FERRER, Eva (2015): «J.V. Foix: una altra lectura en llibres d'artista», *Catalan Review*, núm. XXIX, Liverpool University Press, pp. 41-60.
- FERRATER, Gabriel (1969): «Pròleg», dins FOIX 1969, pp. 7-20.
- FERRATER, Gabriel (1987): *Foix i el seu temps*, «Assaig minor 1», Barcelona, Quaderns Crema, 120 pp.
- FOIX, Josep Vicenç (1969): *Els lloms transparents*, «Cara i creu 13», Barcelona, Edicions 62, 168 pp.
- FOIX, Josep Vicenç (1971): *Mots i maons o a cascú el seu*, Barcelona, L'amic de les arts, 80 pp. Segona edició: Barcelona, Quaderns Crema, 1995, 104 pp.
- FUSTER, Joan (1971): *Literatura catalana contemporània*, «Biblioteca de cultura catalana 23», Barcelona, Curial, 446 pp.
- GIMFERRER, Pere (1974a): *La poesia de J. V. Foix*, «Llibres a l'abast 115», Barcelona, Edicions 62, 200 pp.
- GIMFERRER, Pere (1974b): «Notes a la poesia en vers de J. V. Foix», dins J. V. Foix: *Obres completes, I. Poesia*, «Clàssics catalans del segle XX», Barcelona, Edicions 62, 448 pp., pp. 6-26.
- GÓMEZ I INGLADA, Pere (2008): «El foixista Feix?: etiquetes que amaguen la realitat», *Journal of Catalan Studies*, pp. 32-48.
- GÓMEZ I INGLADA, Pere (2010): *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a La Publicitat (1922-1936)*, «Biblioteca filològica LXV», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 504 pp.
- GREGOTTI, Vittorio; MARZARI, Giovanni, eds. (1996): *Luigi Figini - Gino Pollini. Opera completa*, Milà, Electa, p. 349, pp. 270-275.
- MANENT, Albert (1988): «J. V. Foix, sentenciós i anecdòtic», dins *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics*, Barcelona, Destino, 272 pp., pp. 169-178.
- MANENT, Albert (1992), *J. V. Foix*, «Gent Nostra 90», Barcelona, Labor, p.
- MARTÍ I MONTERDE, Antoni (1998): *J. V. Foix o la solitud de l'escriptura*, «Llibres a l'abast 318», Barcelona, Edicions 62, 216 pp.
- MIRALLES, Carles (1993): *Sobre Foix*, «Assaig minor 7», Barcelona, Quaderns Crema, 110 pp.
- PONSATI, Agnès i Anna M., eds. (1994): *Correspondència Foix-Obiols*, «Sèrie gran 15», Barcelona, Quaderns Crema, 284 pp.
- SERRAHIMA I BOFILL, Maurici (1972): *Del passat quan era present, I. 1940-1947*, «Clàssics catalans del segle XX», Barcelona, Edicions 62, 464 pp.
- TÀPIES, Antoni (1979): «Actualitat de J. V. Foix», *Reduccions*, núm. 7, maig 1979 (número d'homenatge), pp. 25-27
- VALLCORBA PLANA, Jaume (2002): *J. V. Foix*, Barcelona, Omega, 304 pp.